

# Po poteh spominov in tovarištva

O tem, kako me je zaradi ljubezni do traktorjev aretiral KGB.

TEKST DIMITER KENAROV

V enem svojih najzgodnejših spominov se vozim v beloruskem traktorju. Moja babica je bila županja vasice v komunistični Bolgariji, in ker sem bil njen najljubši vnuk, sem imel precejšnjo moč nad vsemi njenimi uslužbenci. Bilo je pametno, da smo se dobro razumeli, če so želeli obdržati službe ali napredovati. Kadarkoli so se popravljale ceste v vasi ali njeni bližini, sem bil zatorej zraven – za volanom tovornjaka, potiskajoč valjar ... Lačno sem vdihaval katranasti dim in vzklikal od radosti. Ko je prišlo poletje in se je Panonska nižina spremenila v žitno morje, so mi oddelili privilegirano mesto na kombajnu. Vročina je bila grozljiva in pljuča sem imel polna prahu, toda vseeno mi je bilo všeč. Najraje od vsega pa sem se vozil na traktorju.

To je bil moder stroj z velikimi zadnjimi kolesi in najglasnejšim motorjem na svetu. Voznik, stric Mitko, je imel košate muštace, podobne Stalinovim, in vedno je bil oblečen v isto umazano belo spodnjo majico brez rokavov. Bil je dober babičin prijatelj in se je po službi vsako popoldne oglasil pri nas. Z županjinim privoljenjem me je dvignil v kabino in posadil poleg sebe. Lahko sem zavohal alkohol v njegovi sapi, ki se je mešal z vonjem dizla, potu in zemlje. Oboževal sem ta vonj. In oboževal sem ročice in gumbe in instrumente na armaturi ter volan, ki je bil videti ogromen celo v ogromnih rokah strica Mitka.

»Dobrodošel v Belorusu!« mi je rekel vsakič in se zraven skrivnostno nasmehnil. Točno tako se je v starih slikanicah iz babičine omare majhnim otrokom smehljal Stalin. »Ta traktor so naredili v Belorusiji, v mogočni Sovjetski zvezi,« je pojasnil. »To je najboljši traktor na svetu.« Potem je ročico prestavil v prvo, menjalnik je zarohnel in naslednji hip se je traktor zamajal in premaknil, da me je kar dvignilo v zrak. Bilo je skoraj kot letenje. Na tem svojem mestu v kabini sem bil

najvišji otrok v vasi. Zrl sem na svet tam daleč spodaj, na ljudi in jezne gosi, ki so se nama nejevoljne umikale. Moji prijatelji so sanjali, da bodo nekoč postali alpinisti ali kozmonavti, jaz pa sem vedel, da so vozniki traktorjev tisti, ki imajo najboljši razgled na ta naš svet.

Nekaj let kasneje, jeseni 1989, je komunistični režim v Bolgariji tiho izdihnil. Kmalu za tem je za rakom umrl tudi stric Mitko (traktor je bil njegov mrliški voz in je za sabo vlekel prikolico, na kateri je ležala njegova krsta), jaz pa nisem nikoli postal voznik traktorja. A vendar so zaradi kdove kakšnega razloga traktorji ostali zakopani v blatnih poljih mojih misli. Pa ne katerikoli traktorji. Vse pogosteje sem videval sijoče zelene stroje znamke

*Iz Sovjetske zveze so nam poslali beloruski traktor, lep in s plugom.*

*Bolgarska pesem*

John Deere, uvožene iz Amerike, kako orjejo in sejejo po moji domovini seme kapitalizma, in ob tem gojil zamero. Kaj ima z mano opraviti jelen, ki poskakuje po ameriških prerijah? Moja prva in edina ljubezen je bil belorus, tisti z velikimi zadnjimi kolesi, ki so ga sestavili v tovarni traktorjev v Minsku v veliki Sovjetski zvezi – klasični MTZ-50. Še vedno jih včasih vidim na cestah vzhodne Evrope, kako se od starosti komaj še premikajo, propadajoči in zanemarjeni, in začutim željo, da bi ustavil in objokoval njihovo bridko usodo.

Ob koncu druge svetovne vojne je bilo

sovjetsko gospodarstvo v ruševinah. Posebej hudo prizadeta je bila sovjetska socialistična republika Belorusija: tretjina njenega prebivalstva je bila mrtva, 209 izmed 290 mest je bilo porušenih in 85 odstotkov industrije uničene. Tistih nekaj tovarn, ki so še stale, je bilo namenjenih vojski, kmetijskih strojev pa je močno primanjkovalo ali pa so bili prestari in neprimerni. Grozilo je, da bo delo, ki so ga začele nemške bombe, končala lakota. Časi so bili tako težki, da so nekaj odpisanim tankom sneli kupole in jim odstranili oborožitev ter jih uporabili za to, da so





Foto: Oleg Ivanov, AFP/Getty Images

vlekli pluge. Toda bili so precej pretežki in okorni za to opravilo. Celo sovjetskim aparatičnikom je postalo jasno, da je za to delo potrebno specializirano vozilo. Stalin je tako odločil, da bo republika Belorusija postala glavno središče sovjetske povojne težke industrije, s posebnim poudarkom na izdelavi kmetijskih strojev in opreme. Tovarna traktorjev v Minsku je nastala leta 1946, kmalu zatem pa se je rodil tudi prvi beloruski traktor.

Leta 1972 je s tekočega traku v Minsku zapeljal milijonti traktor, do leta 1984 pa se je to število podvojilo. Model MTZ-80

je postal najpogostejši model traktorja na svetu. Zaradi gospodarskega zavezništva med Sovjetsko zvezo in njenimi sateliti, SEV-a oziroma Sveta za vzajemno gospodarsko pomoč, je beloruski traktor postal del obvezne opreme komunističnega kmetijstva v vseh državah članicah. Koncept je bil preprost: Bolgarija je denimo v SZ izvažala na milijone kumaric, SZ pa je v Bolgarijo izvažala traktorje, ki so omogočali rast teh kumaric.

Ko se je Sovjetska zveza decembra 1991 zrušila, so traktorji preživeli. Sovjetska republika Belorusija je postala neodvisna

Republika Belorusija, toda drugače od svojih sosed se ni podala na pot liberalizacije in političnih reform – oziroma se je, a je nato hitro naredila korak nazaj. Izvolitev Aleksandra Lukašenka za predsednika leta 1994 je pomenila vstajenje starega reda z vsemi njegovimi pastmi: Leninovim kultom, agenti KGB-ja, politično represijo, državno vodenim gospodarstvom. Lukašenko, nekdanji šef kolhoza, ki je menda nekoč z lopato pretepel voznika traktorja, češ da je prelen, je bil pravi človek za ta položaj. Postal je prvi traktorist države.

V začetku devetdesetih let je tovarna traktorjev iz Minska pretrpela kar nekaj posledic gospodarske recesije, toda ob finančni podpori oblasti si je kmalu povrnila robustno mehansko zdravje. Sodeč po njeni spletni strani ima zdaj 11 podružnic, zanjo pa skupaj dela kar 30 tisoč uslužbencev, kar pomeni, da gre »za enega največjih proizvajalcev kmetijske mehanizacije na svetu«. Ima od osem- do desetodstotni tržni delež in traktorje izvažava v več kot 60 držav sveta, tudi v dežele, kjer vladajo bratski režimi, kot so Iran, Venezuela, Sirija in Kuba.

**K**onec junija lani, ko je bilo sonce visoko na nebu in je potekala žetev, sem odpotoval v Belorusijo, da bi si ogledal to tovarno. Tudi prijatelj Jason Motlagh je pripravljala članek, zato sva se odločila združiti moči: on bi priskrbel fotografije za mojo zgodbo, jaz pa naj bi bil njegov prevajalec. Ker nama je bilo jasno, kakšen odnos ima Lukašenko do novinarjev, sva v državo vstopila kot turista.

Priti do tovarne je bilo preprosto. Kot bi si za cilj izbrala Empire State Building v New Yorku ali Baziliko svetega Petra v Rimu. Vse ceste v Minsku pač vodijo tja. Če ne znate brati cirilice in si s smerokazi ne morete pomagati, prosite za pomoč kateregakoli človeka ali pa preprosto izgovorite čudežno besedo »traktor« in vsem bo takoj jasno, kaj želite. Seveda, seveda, jasno, samo na progo podzemne železnice z imenom Tovarna vozil morate stopiti in izstopiti na postaji Tovarna traktorjev! Ja, tako preprosto je to.

Ko sva se vzpenjala po stopnicah s postaje podzemne železnice, sva se kar naenkrat znašla pred veliko sivo stavbo, ki je bila videti kot kaka srednjeveška graščina. Minski traktorni zavod / V. I.

» Pogovor je bil mučen. Nejevoljno je momljal neke številke. V tovarni je zaposlenih 1016 delavcev in od 10 do 15 odstotkov proizvodnje izvažajo v Kazahstan, njihov osrednji trg pa je Ruska federacija. Dobiček je vsako leto večji. Nedavno so začeli proizvajati goseničarje Belarus 1502, toda šlo je še za eksperiment in izdelali so le nekaj sto primerkov. Upali so, da jih bodo nekoč proizvajali v tisočih. »Bi naju morda lahko popeljali na kratek ogled tovarne?« sem vprašal.

Lenin so sporočale črke na fasadi, zraven njih, ponosno razstavljeni kot vojaška odlikovanja na generalovih prsah, pa sta bili veliki repliki sovjetskih odlikovanj, ki ju je davno davno dobila tovarna – red Lenina in red oktobrske revolucije. Na strehi osrednje stavbe je na vrtečem se podstavku namesto rdeče zvezde svet pod sabo nadzoroval beloruski traktor.

Čez prag tovarne nama ni uspelo priti. Na srečanje z nama sta prišla predstavnik za odnose z javnostmi, toda v nekaj minutah mi je postalo jasno, da z Jasonom nisva ravno dobrodošla. »Najprej bova morala govoriti z varnostno službo,« je dejal Ruslan Aleksandrovič, arijski tipček, star malo čez 30 let, ki naju je sumničavo gledal. Očitno v deželi, kjer so bili edini bradati možje čečenski teroristi, odpadniki in tisti, ki so parodirali Marxa in Engelsa, tujca s košato brado, z beleškami in s fotoaparati nista ravno vlivala zaupanja. »Vajino prošnjo bomo preučili,« je dodal. »Telefonirajta jutri.«

### Telefonski pogovor številka 1

»Ruslan Aleksandrovič,« sem veselo začel, »tukaj Dimiter Kenarov, bolgarski novinar.« Igrati na slovansko karto se je tod vedno splačalo. Upal sem, da bom zbudil spomine na kumarice in letovišča ob Črnem morju.

»Da,« je hladno odvrnil Ruslan Aleksandrovič. Bil je premlad, da bi se spominjal stare modrosti sovjetskih turistov: kura ni ptica in Bolgarija ni tujina.

»Lahko s fotografom obiščeva vašo tovarno traktorjev?«

»Potrebujete dovoljenje varnostne službe, varnostna služba pa potrebuje dovoljenje direktorja tovarne.«

»Toda uradno prošnjo sem poslal direktorju in ta jo je posredoval oglaševalskemu oddelku, ker imate vi na skrbi medije.«

»Da,« je obmolnil. »Toda direktor mora odobriti vaš obisk.«

»Ga ne morete poklicati in prositi za dovoljenje?«

»Ne, ne. Direktorja ne moremo kar tako klicati. Nimamo teh pristojnosti. To je tako,

kot bi klicali predsednika Belorusije.«

»Pa saj je telefonska številka na spletu. Vsak ga lahko pokliče.«

»Zakaj ga torej ne pokličete?«

»Saj sem ga – in mi je rekel, naj telefoniram vam.«

### Telefonski pogovor številka 2

»Pozdravljeni, gospod Petuhov. Tukaj Dimiter Kenarov, novinar iz Bolgarije.«

»Da, spomnim se vas.« Petuhov je vodja oglaševalskega oddelka. Njegov glas je bil zaspan.

»Včeraj sem govoril z vašim sodelavcem. Dejal mi je, da mora moj obisk odobriti gospod direktor.«

»Tako je.«

»Direktorju sem že poslal uradno prošnjo, on pa jo je posredoval vam.«

»Da, tukaj jo imam, pri sebi. Na pismo je napisal 'vam v premislek'.«

»To pomeni, da ste vi tisti, ki se mora odločiti.«

»Toda izrecno vašega obiska ni odobril. Napisal je le 'vam v premislek'.«

»Mar ni to tisto, kar šefi počnejo?«

Takšne prošnje pošiljajo v oglaševalski oddelk, da lahko vi ukrepate naprej?«

»Napisal je le 'vam v premislek'.«

»Torej lahko obiščem tovarno? Ko sem vam telefoniral pred nekaj tedni, ste mi dejali, da lahko pridem.«

»Poglejte, dejstvo je, da imamo neke težave z ameriški partnerji.«

»Rad bi napisal članek o beloruski industriji traktorjev, ne o politiki.«

»Oh, ne, tudi nas ne zanima politika. Zanima nas le posel.«

»Lahko torej obiščem tovarno?«

»Direktor je na pismo napisal 'vam v premislek'. Ni še odobril vašega obiska.«

»Ga lahko pokličete?«

»Prihodnji teden grem na dopust.«

### Telefonski pogovor številka 3

»Pozdravljeni, bi lahko govoril z direktorjem tovarne, gospodom Puhovojem?«

»Ni ga v pisarni in se danes tudi ne vrne več,« je dejala tajnica.

»Lahko spet telefoniram jutri?«

»Jutri bo obiskoval druge tovarne traktorjev.«

»Bi mi lahko zaupali številko njegovega mobilnega telefona? Sem novinar iz Bolgarije in pišem o industriji traktorjev.«

»Nimam dovoljenja, da bi vam dala njegovo številko, lahko pa morda pokličete direktorja družbenega razvoja in ideološkega dela. Vam dam njegovo številko?«

Še vedno upajoč, da nama bo uspelo priti noter, sva se z Jasonom odločila ostati v okolici Minska. Vmes sva preizkusila vse, kar je zabave ponujalo mesto. Izposodila sva si kolesi (proizvedeni v lokalni tovarni koles) in se vozila po Parku Gorkega in nečloveško čistih ulicah, obdanih s stalinistično arhitekturo. Šla sva v cirkus, kjer so klovn nastopali v megleno politični alegoriji, ki se konča s streljanjem na zlobnega cirkuškega direktorja. Naredila sva še intervju z disidentom, ekonomistom z odlomljenim zobom in s čopkom, ki je med pogovorom pogoltnil štiri vrčke najdražjega piva, kar so ga imeli, in se pridušal čez beloruski gospodarski balon. Nehote sva se znašla med gledalci proslavljanja praznika telesne kulture, posvečenega dnevu neodvisnosti Republike Belorusije. Fantje v pajkicah so se sredi zelenega polja borili drug z drugim, dvigovalci uteži pa so v ritmu disko glasbe dvigali kilograme in kilograme. Naletela sva celo na proteste na glavnem mestnem trgu, kjer so osamljeni mladeniči s ploskanjem izražali neodobranje Lukašenkovega početja. V Minsku, mestu heroju, sva, kot se zdi, počela vse, kar je bilo mogoče, le tovarne traktorjev nisva obiskala.

Končno sva se odločila, da se stvari lotiva drugače. V mestu Mozir, sto kilometrov od Černobila, sem odkril še eno tovarno traktorjev, ki je bila del proizvodne mreže tovarne traktorjev v Minsku. Če nama ne uspe priti skozi glavna vrata, se nama bo morda uspelo pritihotapati skozi stranska, sem si mislil.

Britanski in ameriški izumitelji in investitorji so bili prvi, ki so konec 19. stoletja začeli proizvodnjo traktorjev, masivnih,



traktorsko ekipo, ki je menda dosegla 129 odstotkov norme pri oranju. Bila je povsod: na radiu, na propagandnih plakatih, v dokumentarjih. Dvakrat je dobila odlikovanje red junaka socialističnega dela, Stalinovo nagrado, tri rede Lenina in red rdeče zastave dela – nato pa je za cirozo jeter umrla v moskovski bolnišnici. »Njeni dosežki,« piše pokojni zgodovinar sovjetske kulture Richard Stites, »so pravi leksikon stalinistične zgodbe o uspehu: kmečka preproščina, vzdržljivost in odločnost, vztrajanje ne glede na vse (tudi sabotaže), delovna obljuba Stalinu, zmagoslavje na fronti brazd in slednjič potovanje v Kremelj (v lincolnu olivne barve!), kjer jo je sprejel veliki vodja.«

Idealizacija stroja v Sovjetski zvezi je bila tedaj tako močna, da je mejila že na idolatrijo, drzavno zapovedano čaščenje matic in vijakov. Neka založba je celo izdala zbirko 32 traktorističnih življenjepisov – 32! – pod skupnim naslovom Ljudje Stalinove tovarne traktorjev. Zahod je bil zaradi surove industrializacije vse bolj razočaran nad učinki avtomatizacije in kot gobe po dežju so se pojavljale distopične vizije, kakršni sta bili Langov *Metropolis* in Chaplinovi *Moderni časi*, Sovjeti pa so se znašli sredi popolne mehanizacije človeškega bitja.

Čeprav so revolucionarni modernizem dvajsetih let zamenjale mračne dogme socialističnega realizma tridesetih, kult stroja nikoli ni zares izginil iz sovjetske domišljije. Da bi nastal veliki Komunist, so se morali ljudje odreči svojim osebnostim in postati *homo tractorusi*, ki orjejo po poljih življenja in se nikoli ne ozirajo, nikoli ne razmišljajo. Ironično se zdi, da je imel ta sistem več skupnega z znanstvenim upravljanjem Fredericka Taylorja in Henryja Forda kot pa z Marxovo kritiko konflikta med delavcem in strojem.

In res, večino ikoničnih sovjetskih traktorjev, ki jih slavijo v knjigah in filmih, je izdelal gospod Ford. Med letoma 1921 in 1927 so oblasti kupile več kot 25 tisoč fordsonsov – prvih finančno dosegljivih množično proizvedenih traktorjev, ki so se v ZDA z veliko hrupa pojavili leta 1917. Do leta 1924 so traktorji Fordzon-Putilovec že prihajali iz tovarne Putilovec v Leningradu (katere delavci so leta 1917 zaneli februarso revolucijo) in SZ je postala največja tuja stranka podjetja Ford Motor Company.

Traktorji iz Tovarne traktorjev Stalin, največje v tistem času v Evropi, so nastajali v Ameriki, nato pa so jih po delih

skoraj 14 ton težkih monstrumov. V začetku 20. stoletja so jim sledili veliko vitkejši modeli z motorjem z notranjim izgorevanjem. Traktor pa je zares zaslovel šele s Sovjeti. Kamorkoli v zgodovino in kulturo SZ pogledate, ga najdete, tega železnega žrebca komunizma, fetiš proletarskega imperija. Pomislite na priznani film Aleksandra Dovženka iz leta 1930 *Zemlja*, ki govori o boju med starim razredom bogatih zemljiških posestnikov, kulakov, in kmečkimi množicami. Vsa vaška skupnost pričakuje prihod novega traktorja, ki bo dal zagon kolektivnemu kmetijstvu in zlomil hrbtnico zasebnemu lastništvu. V zraku je napetost. Kje je traktor? Moški, ženske in otroci s streh svojih bivališč opazujejo cesto v daljavi. Celo krave, ki vlečejo primitivne pluge, bolšičijo predse z govejim pričakovanjem v očeh. V tistem hipu se kamera nenadoma preusmeri k skupnemu predmetu poželenja. »Prihaja!« zakriči nekdo. »Tukaj je!« Vesela množica pohiti, da bi pozdravila stroj. A veselje je preuranjeno. Hladilnik motorja je suh in v bližini ni vode. Kaj naj storijo? Vsi so pobiti, kolektivizacijski projekt se bo vsak hip sesul, tedaj pa se eden od vaščanov domisli briljantne rešitve: vsi moški drug

za drugim odpnejo hlače in mehur za mehurjem polnijo hladilnik. Voda ali urin, napredek mora prevladati!

**P**oleg traktorskega modernizma je kot podmnožica socialističnega realizma nastalo veliko glasbenih komedij, ki jih je navdihnil traktor. Opišemo jih lahko z besedami »fant spozna dekle, ki spozna traktor«. Daleč najbolj priljubljena je bila komedija Traktoristi iz leta 1939 (v kateri je tudi klasična pesem *Trije tankisti, trije veseljaki*). Događa se v pravljичnem vesolju brez neposredne navezave na grozne lakote, gulage in čistke, v katerih so tedaj umirali milijoni. Govori o veteranu tankistu, ki odpotuje v enega od kolhozov v Ukrajino in se tam zaljubi v najboljšo traktoristko, a njeno srce osvoji šele, ko na traktorju Stalinec-S65 dokaže svoje mehanične sposobnosti.

Najpomembnejša in najbolj ljubljena slavna osebnost v začetku tridesetih let minulega stoletja (poleg Stalina, seveda) ni bila kaka filmska zvezda, športnik ali politik, temveč traktoristka z imenom Praskovja (Paša) Angelina, ki so jo častili oblastniki in mediji, in to zato, ker je bila vzorna udarnica in ker je vodila žensko

» Zaradi izgubljenega potnega lista res nisem imel težav, zlasti ker sem imel tudi osebno izkaznico in vozniško dovoljenje. Rekli so, da mi bodo izdali poseben dokument, ki mi bo omogočil pot do bolgarskega veleposlaništva v Minsku. Vse je bilo zelo preprosto. Le neka malenkost je ostala nerešena: traktorji. Zakaj sva šla v tovarno traktorjev? Kako sva se sploh znašla tam? Zakaj sva delala kot novinarja, imela pa sva turistične vizume?

poslali v Stalingrad, kjer jih je sestavljalo 570 Američanov in 50 Nemcev. Prvi izdelek tovarne je bil model International Harvester's 15/30. Kot je v raziskavi Zahodna tehnologija in sovjetski gospodarski razvoj, ki je močno razburkala duhove, ugotovil Antony Sutton, je »bil sovjetski gospodarski razvoj med letoma 1917 in 1930 življenjsko odvisen od tehnološke pomoči Zahoda« in »vsaj 95 odstotkov industrije je bilo deležne takšne pomoči«. Za Suttona je bila težava to, da so te tovarne »traktorjev« za Rdečo armado tajno sestavljale tanke in oklepna vozila. Tako so bile ameriške družbe precej zaslužne za nastanek vojaške industrije najbolj zagrizenega nasprotnika ZDA.

**D**va dni sva se z Jasonom vozila po beloruski ravnini – prek polj in gozdov, gozdov in polj ... Ceste so bile skoraj prazne. Vile so se tja nekam v neskončnost kot Lukašenkovi politični govori. Za kosilo sva se ustavljala v majhnih podeželskih mestecih in jedla v temačnih restavracijah poleg obveznega kipa starega Lenina, ki strogo nadzoruje osrednji trg. Večino časa je deževalo. Ne močno. To je bilo neprekinjeno pršenje, ki je človeka, ki je hotel ugotoviti, pri kateri hitrosti bi brisalci najoptimalneje brisali vlago s stekla, spravljalo ob pamet.

Sterilno veličastje Minska, spoliranega in pripravljeneza za razkazovanje obiskovalcem, so zamenjale vasice z razpadajočimi lesenimi hiškami, s katerih se je luščila barva. Moški in ženske so brezvoljno hodili po cestah ali se vozili s starimi kolesi ter se izogibali kokošim in gosem. Mršavi otroci so s starimi starši ob cesti prodajali divje jagode. To je bila Belorusija, kakršne na televiziji ne vidite.

Ko sva se pripeljala v mesto Hancavici, sva za neko hišo opazila moder traktor, parkiran v visoki travi. Oči so mi govorile, da je to traktor, s kakršnim sem se vozil, ko sem bil otrok. Barva je bila povsem enaka.

»Pojdiva tja,« sem rekel, »in se pogovoriva z lastnikom.«

Hiša je bila majava lesena baraka z dvema odsluženima avtomobiloma na dvorišču, lado in peugeotom s praznimi gumami in z uničeno notranjostjo. Nekaj razcapanih otrok se je igralo tam sredi smetja in polomljenega pohištva. Anatolij Kenanovič, gospodar hiše in oče teh otrok, je star nekaj malega čez 50 let, čokat, z osivelimi kratkimi lasmi in nekaj manjkajočimi zobmi ter od trdega življenja izmučenim obrazom. Oblečen v stare hlače in jopič, umazan od neprestane rabe, bi lahko prišel naravnost iz tridesetih let – pač eden tistih dobrovoljnih kmetov, ki bi v slavo domovini preorali tudi milijon hektarov. Z Jasonom sva se predstavila. Prav nič ga ni presenetilo, ko sem dejal, da pišem o traktorjih.

»Moj je MTZ-50,« je začel z očitnim ponosom. »Star je okoli 45 let. Oče ga je kupil pred 20 leti in vse od takrat je v družini. To je vzdržljiva, robustna mašina, najboljši traktor na svetu,« je dejal. »Ko sem bil majhen,« sem bleknil, »sem vozil enak traktor v naši vasi v Bolgariji.«

»A ni Bolgarija proizvajala kumaric? Zelo dobre kumarice, se spomnim.«

»Bi naju lahko malo zapeljali z njim?« sem vprašal.

Šli smo na dvorišče in za petami so nam tekli radovedni otroci. Tujca, ki se pogovarjata v hecnem jeziku in sprašujeta očeta o njegovem traktorju – tega ne bo v šoli nihče verjel!

A pred očmi sem imel svoje otroštvo: modrega belorusa z velikimi zadnjimi kolesi, traktor strica Mitka. Mislim sem si, da je bilo celotno potovanje, pa če se sprevrže v še takšno katastrofo, vredno doživeti že zgolj zaradi tega enega dne.

Anatolij se je rodil tukaj in še nikoli ni zapustil države. Nekajkrat je bil v Minsku in to je bilo to. Žena dela v lokalni bolnišnici. Imata pet otrok. Časi so težki, gospodarstvo jemlje vrag, toda nekako jima gre. Z očetom sta imela štiri hektare zemlje, a sta je večino prodala in zdaj dela kot delavec v kolhozu v bližini. Deset dni ga ni, potem pa se za nekaj časa vrne k družini. V časih Sovjetske zveze mu je bilo

bolje in ... no, ni se hotel preveč pritoževati. Ima dve kravi in nekaj svinj. In svoj traktor. Od nikogar ni odvisen. Anatolij je po majhni lestvi splezal v kabino, sam pa sem mu sledil. Vse v tem MTZ-50 je bilo točno tako, kot sem se spominjal: ročice in instrumenti na armaturi, ogromen volan, modra barva, ki se je luščila. Celo vonj je bil podoben: dizel in zemlja in pot.

»Saj bi vaju peljal na polje, da bi naložili malo sena,« je rekel, »ampak vreme je slabo, tako da se bomo pač morali nekoliko popeljati po cesti.«

Dal je v prvo in traktor je poskočil naprej. Kako bi temu rekli? Moja magdalenica? Bil sem tam, pobič, ki je letel v beloruskem traktorju, brezbrizen do vsega, kraljujoč nad ogromnimi kolesi in tistimi čisto majhnimi, ki vozi čas sam, in to nazaj, proti svetlemu paradizu preteklosti. Hrup motorja je bil oglušujoč in nismo se mogli pogovarjati, toda to je bilo čisto v redu, saj bi sopotnikoma le težko razložil, kako in zakaj je bil tale traktor pravzaprav časovni stroj.

**I**zgubiti potni list v tujini ni nikoli posebej prijetno doživetje. Če se vam to zgodi v diktaturi, kjer je človek na delu kot novinar, a s turističnim vizumom, še toliko manj. Ko sem segel v žep in ugotovil, da mojega potnega lista ni, mi je bilo jasno, da sem v težavah – okej, globoko v dreku –, a sem se trudil, da ne bi paničaril. Odločil sem se, da se vrnem v zavetje bolgarskega veleposlaništva v Minsku, kjer mi lahko izdajo začasni potni list.

Le še nekaj sem moral storiti prej. Uprava Tovarne strojev Mozir je po telefonu privolila v moj obisk in nisem nameraval izpustiti te priložnosti, potni list gor ali dol. Še vedno sem imel pri sebi bolgarsko osebno izkaznico in vozniško dovoljenje. Mislim sem si, da bo to pač moralo zadostiti. Glede na to, kako so stvari potekale doslej, sem le napol upal, da mi bo uspelo priti v tovarno.

Ko sva z Jasonom naslednje jutro prikorakala skozi glavni vhod, je bil Leninov kip na dvorišču prvo, kar sva videla – ni

21

ZAPOSLOTIVENI OGLASI

Iščemo:

Šarm

Stil

Edinstven okus



IZKUŠNJE  
NEPOGREŠLJIVE.

Schweppes je registrirana blagovna znamka Schweppes Holdings Limited, www.coca-cola.si

šlo za kolos, kakršne sva videvala po trgih, pa tudi ne za Lenina v naravni velikosti, ampak za nekaj vmes, za malika, ki tovarniških delavcev ne bi plašil in bi ga upali doseči: za Lenina na steroidih.

Direktor tovarne, Sergej Bičkovski, 35-letni birokrat z modrimi očmi in s črta-sto modro srajco, naju je pričakal v sejni sobi. Nekaj sekund je potreboval, preden

jal vse bolj sumničav, še vedno pa ni vedel zagotovo, ali naj naju vrže ven ali ne.

»Okej,« je končno rekel. »Vodja trženja vaju bo odpeljal na ogled. Toda fotografirati ne smeta.«

Jason je skušal protestirati, vendar se direktor ni nameraval ukloniti. Nobenih fotografij brez dovoljenja ministra za industrijo, pika.

nad govorjenjem. Verjetno je ubogal šefova navodila. Hitro je odkorakal naprej.

»Kje ste bili med nesrečo v Černobilu? Tu?« sem ga vprašal in skušal tako spremeniti temo. Območje Mozirja in okoliška območja so bila deležna nekaj najbolj radioaktivnih padavin leta 1986. »Da,« je odgovoril z resnim obrazom. »Hčer sva za nekaj mesecev poslala proč, sam pa sem še naprej delal tu. Tovarna je ostala odprta.«

Torej med krizo proizvodnja ni zastala? Slišal sem, da se radioaktivnost kovine oprime kot magnet, in misel, da je tovarna delala tudi po veliki jedrski katastrofi, se je zdela nadrealistična, celo po sovjetskih merilih. Hotel sem ga vprašati, ali to pomeni, da po zemlji nekdanjega vzhodnega bloka zdaj orje na stotine radioaktivnih traktorjev, a sem se odločil, da bom raje tiho.

Dolinski naju je odpeljal v hangar, kjer so dokončevali model Belarus 1502. Ni ravno prekipevalo od dela. Nekaj motorjev, nekaj podvozij, nekaj kabin. Tam je bilo le kakih pet ali šest delavcev. Naši koraki so glasno odmevali. Direktorjevo nakladanje o povečevanju dobička – in Lukašenkovo hvaljenje s cvetočim gospodarstvom – se je tedaj zdelo kot mlatenje prazne slame.

»In to je to,« je rekel Dolinski kot kak čarodej, ki je ravnokar iz klobuka potegnili zajca.

To je bilo to? Zaradi tega sem prišel iz Bolgarije?

Ko smo se spet znašli v upravni stavbi, nama je Dolinski sporočil veselo novico: lahko uredi, da bo pred tovarno prišlo nekaj traktorjev in nekaj delavcev, tako da jih bo Jason fotografiral. Medtem ko je zunaj pripravljaj podrobnosti, sva morala čakati v prenatrpani sobi s cenanim lesenim stenskim opažem, škatlastim pohištvom, radijskim sprejemnikom in gromozanskim zemljevidom Sovjetske zveze.

Po nekaj minutah se je Dolinski vrnil in nama povedal, da je vse pripravljeno. Pospremil naju je do vrat, kjer naju je prevzel neki drug tip. Peljal naju je do polja ob tovarni in nato izginil.

Stala sva na zaplati blata pod ogromnimi daljnovidmi. Dve babuški sta klepetali v bližini. V daljavi je bila železnica in za njo nekaj tistih grozovitih brežnjek, betonskih blokov iz časa Leonida Brežnjeva. Nekje tam zunaj so megafoni nekaj sporočali, toda slišal sem le prve besede, ki so glasno odmevale: »Pozor, pozor!« Prav



**■ Ko je prišlo poletje in se je Panonska nižina spremenila v žitno morje, so mi oddelili privilegirano mesto na kombajnu. Vročina je bila grozljiva in pljuča sem imel polna prahu, toda vseeno mi je bilo všeč. Najraje od vsega pa sem se vozil na traktorju. To je bil moder stroj z velikimi zadnjimi kolesi in najglasnejšim motorjem na svetu. Voznik, stric Mitko, je imel košate muštace, podobne Stalinovim, in vedno je bil oblečen v isto umazano belo spodnjo majico brez rokavov. Lahko sem zavohal alkohol v njegovi sapi, ki se je mešal z vonjem dizla, potu in zemlje. Foto: Profimedia.si**

je ugotovil, da je naredil ogromno napako, ko naju je sprejel – in jaz, da sem ugotovil, da bi se morala obriti. Nelagodno je pogledoval proti Jasonovemu canonu in diktafonu, ki mi je visel okoli vratu. Slišal je, da se pogovarjava v angleščini. V glavi, to sem čutil, mu je utripala rdeča luč.

Pogovor je bil mučen. Nejevoljno je moljal neke številke. V tovarni je zaposlenih 1016 delavcev in od 10 do 15 odstotkov proizvodnje izvažajo v Kazahstan, njihov osrednji trg pa je Ruska federacija. Dobiček je vsako leto večji. Nedavno so začeli proizvajati goseničarje Belarus 1502, toda šlo je še za eksperiment in izdelali so le nekaj sto primerkov. Upali so, da jih bodo nekoč proizvajali v tisočih.

»Bi naju morda lahko popeljali na kratek ogled tovarne?« sem vprašal.

Bičkovski je buljil vame kot bik in posta-

**V**stopil je vodja marketinga, majhen plešast tip s ponarejeno zlato uro, in nama ukazal, naj mu slediva. Med potjo proti eni od proizvodnih dvoran smo šli mimo dolge vrste oglasnih desk s portreti najboljših delavcev. Spomnil sem se 32 knjig obsegajoče zbirke Ljudje Stalinove tovarne traktorjev. V tridesetih letih minulega stoletja bi bili ti ljudje superzvezdniki. »To so naši najboljši delavci,« je rekel najin vodnik. »Najprirednejši.«

Vladimir Dolinski, vodja trženja, je imel 47 let in zadnjih 26 let je preživel v tej tovarni. Tudi njegova žena in hči delata v njej, starši pa so se po dolgih letih dela upokojili. Misel na več generacij iste družine, ki vse delajo traktorje, se mi je zdela osupljiva in skušal sem iz njega izvleči več podrobnosti, toda ni bil ravno navdušen

lahko bi bila sredi območja, kjer preizkušajo atomsko bombo.

Prikazala sta se pet minut kasneje: policista. »Imigracijska policija,« je rekel eden izmed njiju. »Dokumente, prosim!«

Tole so nama nastavili.

**P**olicijska postaja je bila polna ljudi, toda ni nama bilo treba čakati v vrsti. Na hitro so naju odpeljali v ločeno sobo z majhno mizo in s tremi stoli. Ponudili so nama piškote in odlično kavo. Zdelo se je, kot da sva z Jasonom posebna gosta.

Vadim Nikolajevič, čokat 26-letni policist s sveže obritim obrazom in postrizen na krtačko, naju je zabaval, medtem ko

Vadim je sedel za mizo, da bi spisal uradno poročilo. Čeprav je bil že konec junija, je bil namizni koledar še vedno odprt pri 26. in 27. aprilu. »Obletnica tragedije v Černobilu,« je z majhnimi črkami pisalo pod prvim datumom. Ob drugem je bil zapisan citat Harryja Trumana v ruščini: »Ko sosed izgubi službo, je to recesija; ko jo izgubiš sam, je to depresija.«

»Začniva z osnovami,« je rekel Vadim. »Povej mi več o svojem delu.«

Nobene potrebe po skrivanju najinega početja ni bilo več. Ljudje iz tovarne, morda celo sam direktor, so poklicali policijo in naju – tuja novinarja, ki sta se zanimala za beloruske traktorje – izročili možem postave. Ne bi se mogel domisliti nobene

sed, ko sem ji povedal, da grem v Belorusijo in da imam turistični vizum: »Podcenjuješ moč diktature. Šališ se, ampak še žal ti bo.« Večino življenja je preživela pod komunizmom in ji je bilo marsikaj morda bolj jasno kot meni.

Bil je že večer, ko so na postajo vstopili trije krepki moški. Jasonu so priskrbeli prevajalko, mlado nosečnico, ki je bila učiteljica angleščine, mene pa so odpeljali v drugo sobo. Zaslišati naju je hotel beloruski KGB. Ločeno.

Vedno me je zanimalo, kako so videti agenti KGB-ja.

Tip, ki me je zasliševal, je – meni v zabavo in grozo – bil videti točno tako kot agenti KGB-ja v starih bondiadah (zaho-

---

*»Vsa vaša skupnost pričakuje prihod novega traktorja, ki bo dal zagon kolektivnemu kmetijstvu in zlomil hrbtnico zasebnemu lastništvu. V zraku je napetost. Kje je traktor? Celo krave, ki vlečejo primitivne pluge, boljčijo predse z govejim pričakovanjem v očeh. V tistem hipu se kamera nenadoma preusmeri k skupnemu predmetu poželenja. »Prihaja!« zakriči nekdo. »Tukaj je!« Vesela množica pohiti, da bi pozdravila stroj. A veselje je preuranjeno. Hladilnik motorja je suh in v bližini ni vode. Kaj naj storijo? Vsi so pobiti, kolektivizacijski projekt se bo vsak hip sesul, tedaj pa se eden od vaščanov domisli briljantne rešitve: vsi moški drug za drugim odpnejo hlače in mehur za mehurjem polnijo hladilnik. Voda ali urin, napredek mora prevladati!*

---

so med oblastmi Mozirja in Minska gor in dol leteli telefonski pogovori in faksi. Rad ribari, sem ugotovil. Igra kitaro (kar obožuje) in harmoniko (kar ga ne veseli tako zelo). Ni poročen. Zanima ga dvigovanje uteži in polaganje rok. »Zakaj polaganje rok ni olimpijska disciplina?« je razočarano vprašal. »Stokrat boljše je od balinanja na ledu. Zakaj je balinanje na ledu olimpijski šport?« Z Jasonom sva prikimala. Potem smo šli skupaj pred policijsko postajo na čik.

Preverili so pri mejni policiji in zbirka podatkov je pokazala, da sem v državo vstopil z veljavnim potnim listom in vizumom. Zaradi izgubljenega potnega lista res nisem imel težav, zlasti ker sem imel tudi osebno izkaznico in vozniško dovoljenje. Rekli so, da mi bodo izdali poseben dokument, ki mi bo omogočil pot do bolgarskega veleposlaništva v Minsku. Vse je bilo zelo preprosto. Le neka malenkost je ostala nerešena: traktorji. Zakaj sva šla v tovarno traktorjev? Kako sva se sploh znašla tam? Zakaj sva delala kot novinarja, imela pa sva turistične vizume?

verjetne laži, tudi če bi hotel. Ja, upal sem, da bom napisal članek o traktorjih. In Jason je fotograf. Ustno so naju povabili v tovarno traktorjev v Minsku, toda niso se držali dogovora. Nekaj dni sva ostala v Minsku, se vozila s kolesi, šla v cirkus in nekaj cerkva. (Vidite, saj sva turista!) V obupani želji po članku sem stopil v stik s podružnico tovarne v Mozirju, najela sva avto, med potjo pa mi je izginil potni list. Nimam pojma, kako se je to zgodilo in kdo bi mi ga lahko vzel. Še isti dan sem nameraval oditi nazaj v Minsk, da bi tam dobil začasni potni list, toda že prej so me aretirali.

Poročilo je bilo dolgo štiri strani, popisane so bile z natančno Vadimovo pisavo. Ko nama ga je z vso resnostjo prebral, sem si mislil, da je to najbolj čudaška zgodba na svetu, pa vendar je bilo vse v poročilu res.

Minile so ure, a nama nihče ni prišel povedat, da lahko greva. Iz Minska so še kar prihajali urgentni faksi. Zunaj se je spuščal mrak in obrazi na postaji so bili vse temačnejši. Celo Vadim je postal manj zgovoren. Spomnil sem se materinih be-

dnjaška predstava torej le ni bila tako daleč od resničnosti). Bil je kakor omara ali zelo velik prtlačnik, v temni obleki in postrizen na krtačko. Ko sem vstopil v sobo, je že sedel za mizo in se igral s kemičnim svinčnikom.

»Dober večer,« je rekel in gledal nekam mimo mene.

Drugi ljudje so polnili sobo: nekaj policistov s postaje in še en agent KGB-ja z videokamero. (Tretji je bil z Jasonom in nosečo prevajalko.) Vsi so stali.

»Povejte mi več o svojem delu,« je z mirnim glasom dejal mož za mizo. Predstavil se mi je kot Pjotr Simeonovič. Nosil je ogromno zapestno uro, ki je imela na številčnici nekaj, kar je bilo videti kot grb KGB-ja.

Predstavil sem mu svojo zgodbo.

»Pravite, da pišete, toda kdorkoli bi lahko pisal. Jaz bi lahko rekel, da pišem. Predstavlajte si, da bi prišel v vašo državo kot turist in začel hoditi po tovarnah.«

Razložil sem, da pripravljam članek za ameriško revijo Virginia Quarterly Review, kjer so objavili že nekaj mojih člankov (to lahko preverijo na spletu), in da ta revija



ob 20. obletnici zloma Sovjetske zveze pripravlja posebno številko.

»Zlom? Kaj to pomeni, zlom? Sovjetska zveza je naredila toliko izjemnih stvari. Bolgarijo je osvobodila izpod nacistov. Pred tem so vas Rusi osvobodili Turkov. Vsi smo Slovani. Ena kri.«

»Nisem prišel, da bi pisal o politiki.«

»Toda omenili ste zlom. Zakaj ljudje govorijo to? Sam sem bil zelo žalosten, ko je razpadla Sovjetska zveza. Leta 1991 smo jo bili vsi pripravljeni braniti, toda izdajalec Gorbačov jo je razpustil in o tem poročal Bushu.«

Povedal sem mu, da je tudi veliko ljudi v Bolgariji nostalgичnih in se radi spominjajo starih časov.

»No, mi v Belorusiji smo te stare čase ohranili. Ko grem v trgovino, še vedno kupujem blagovne znamke, ki so bile priljubljene v Sovjetski zvezi. Res, ljudje nimajo toliko denarja kot v nekaterih drugih

»Dobri nameni, nič sreče.«

»Še vedno moramo potrditi vašo identiteto,« je rekel Pjotr Simeonovič. »Dokler ne ugotovimo, kdo ste, boste ostali v ječi.«

Preden je odšel, je stopil k meni. »To zgodbo morate slišati,« je rekel in začel pripovedovati zgodbo o kralju in njegovem služabniku, ki je bil odgovoren za nabiranje kraljeve puške. Služabnik je imel navado govoriti: »Vse je v redu.« Enkrat pa se je puška pomotoma sprožila in kralj je ostal brez palca. »Vse je v redu,« je rekel služabnik. »Ne, nič ni v redu,« je odvrnil kralj in ga vrgel v ječo. Našel si je drugega moža, da mu je polnil puško, toda med lovom so vse zajeli kanibali. Vse so pobili, preživel je le kralj, in to zaradi vraže, po kateri kanibali ne smejo jesti ljudi, ki jim manjka kak del telesa. Kralj se je vrnil domov in osvobodil služabnika. »Veš kaj,« je rekel, »prav si imel glede prsta. Vse je bilo v redu. Oprosti, ker sem te dal

celica je bila v marsičem veliko boljše od hotelske sobe v Minsku.

V njej je bil celo ventilator za cigaretni dim. Edini umazani del je bila polica rešetkastega okna, kjer so ptice kljuvale cigaretno ogorke in odmetavale smeti. Tista polica je bila moj najljubši del celice. Splezal sem na pograd in strmел skozi okno v zid z bodečo žico na vrhu. Kupil sem zavojček cigaret Prima brez filtra. Iz radovednosti. Zdaj pa sem jih vse pokadil. Pazniki so mi velikodušno pustili beležko in svinčnik, sposodil pa sem si tudi knjigo iz zaporniške knjižnice (lesena omara z nalepko Znanje je moč), zbirko kratkih zgodb sovjetskega pisatelja Aleksandra Mironova. Knjiga sama je bila žalosten izrabljen primerek brez polovice strani. Verjetno je nekemu pred mano zmanjkalo toaletnega papirja. Večina novel je bila pustolovskih zgodb v maniri socialističnega realizma – hitre štorije o sovjetskem

**» Izvolitev Aleksandra Lukašenka za predsednika leta 1994 je pomenila vstajenje starega reda z vsemi njegovimi pastmi: Leninovim kultom, agenti KGB-ja, politično represijo, državno vodenim gospodarstvom. Lukašenko, nekdanji šef kolhoza, ki je menda nekoč z lopato pretepel voznika traktorja, češ da je prelen, je bil pravi človek za ta položaj. Postal je prvi traktorist države.**

državah, toda živijo varno in stabilno.«

»Poglejte,« sem rekel, »o tem se z vami ne bi rad prepiral. Pišem, novinar sem, ne politik. Diplomiral sem iz književnosti. Iz ameriške in ruske poezije. Saj veste, Ana Ahmatova, Josif Brodski.«

»Ana Ahmatova. Za marsikaj se mora zahvaliti Stalinu. Njena poezija mi ni preveč všeč. Kako naj to povem ... Malo prezapletena in nejasna je zame. Bolj všeč so mi preprostejšje pesmi.«

Nisem bil razpoložen, da bi z agentom KGB-ja razpravljaj o poeziji, zato sem bil tiho.

»Tudi mi tukaj imamo dobre časopise,« je nadaljeval. »Bi radi delali za naše časopise? Lahko ostanete tukaj in poiskali vam bomo lepo Belorusinjo.«

Občinstvo v sobi se je začelo hihitati. »Poglejte,« sem spet začel, ko sem zaznal humor in dobro voljo. »Žal mi je, da sem prišel s turističnim vizumom. Imel sem najboljše namene, a doletela me je tudi največja nesreča.«

»To vidimo,« je rekel drugi agent KGB-ja in končno se mu je uspelo nasmehiniti.

zapreti.« Toda služabnik je odgovoril: »Vse je v redu. Če me ne bi zaprli, bi se vam pridružil na lovu in bi bil zdaj že mrtev.«

»Tako da bi nam morda morali biti hvaležni, da smo vas spravili v zapor. Tako je še najbolje,« je dodal Pjotr Simeonovič.

To je bila najbolj izpiljena grožnja s smrtno, kar sem jih bil kdaj deležen.

**M**oja celica je imela številko 11 in bil sem edini v njej. Bila je tri metre in pol dolga in 1,3 metra široka. To vem, ker sem imel obilo časa, da sem jo premeril. V njej so bili železen pograd, pipa z mrzlo vodo in luknja, ki je rabila za stranišče. Stene, visoke 3,2 metra, so bile pobarvane s psihe-delično zeleno, tla pa so bila iz rdečkastih desk – to pa sta barvi beloruske zastave.

Bila je neznosno čista, tako kot vse drugo v tej državi. Še nikoli prej nisem bil v zaporu, bral pa sem Solženicina in si stvari predstavljal povsem drugače – vlažne, hladne prostore, ki zaudarjajo po plesni in človeških izločkih, kraje, kjer lahko stakneš tuberkulozo ali tifus. Moja

osvajanju Arktičnega oceana, o pogumnih kapitanih ledolomilcev in pretkanih nemških vohunih. »Ni mu bilo do spanja,« se je začela ena od njih. »Ležal je na ozki postelji in poslušal ritmično udarjanje ledolomilca. Serjoha se je naslonil na komolec, pogledal skozi lino in skozi zelenkasto steklo zagledal modro morje, ki se je širilo v neskončnost.« Tako kot on bi tudi sam prav lahko bil zaklenjen na ledolomilcu, ki se prebija proti Arktiki. Mar niso bili ledolomilci traktorji zaledenelih morij?

Uradno je v mojem zapornem nalogu pisalo, da so me »ob pomoči agentov KGB-ja« pridržali, ker nisem imel osebne dokumenta in ker oblasti nisem nemudoma obvestil o njegovem izginotju. O novinarstvu ali turističnem vizumu ni bilo niti besede, prav tako ne o obisku tovarne traktorjev. Lukašenkov režim, na katerega pritiskajo Evropska unija, ZDA in Mednarodni denarni sklad, ni želel pritegniti pozornosti s preganjanjem novinarjev. Zato so Jasonov turistični vizum dan po zaslišanju preklicali in ga izgnali iz države. In zato sem bil jaz zaprt »zaradi preverjanja identitete« in



■ Preden sem sedel na letalo, pred letališčem v Minsku, sem še zadnjič zagledal belorusa: policijski traktor, opremljen z rdečimi in modrimi utripajočimi lučmi in s policistom za volanom. Danes v Minsku traktorje v glavnem uporabljajo kot mestna vozila – z njimi odvečejo nepravilno parkirane avtomobile. Foto: Sun Ping, Corbis/Profimedia.si

lepega,« je rekel eden izmed njih.

»Državljan Bolgarije, Kenarov Dimiter Plamenov, je zaradi interesov javnega reda in miru za tri leta izgnan z ozemlja Republike Belorusije. Zgoraj omenjeni državljani mora biti z ozemlja Belorusije odstranjen s poletom številka ...«

Ta dokument mi je dal Vadim Nikolajevič, mladi policist s postaje v Mozirju, ki je bil s še enim policistom izbran, da me s posebnim kombijem odpelje na letališče v Minsk. Bil sem kar malo ponosen, da zdaj pomenim grožnjo za javni red v Belorusiji, kamor mi je vstop za naslednja dolga tri leta prepovedan. S traktorji se pač ne gre igrati.

»Kako je bilo v ječi?« me je med potjo vprašal Vadim.

»V redu,« sem rekel. »Ne bi se smel pritoževati. Si pa želim, da bi bila knjižnica v zaporu boljša. Nazadnje sem prebral kar precej socialističnega realizma.«

»A ni socialistični realizem tisto, zaradi česar si prišel v Belorusijo?« se je zasmeljal.

Imel je seveda povsem prav. Traktorji so bili le izgovor. Natančneje, nikoli me traktorji kot taki niso zanimali toliko kakor to, kako je vsa država svojo identiteto povezala s tem strojem in tudi delovala kot eden izmed njih – orala, sejala, se počasi, a samozavestno premikala po ravni brazdi naprej in le redko naredila kak zavoj. V tem je bilo nekaj hkrati praktičnega in vulgarnega, mirnega in neškodljivega, pa pri tem neizprosno odklanjanju, da bi skrenila iz smeri, hkrati tudi nejasno pretečega. Kot nas je naučila zgodovina, sta traktor in tank le dve plati iste medalje.

Predem sem sedel na letalo, pred letališčem v Minsku, sem še zadnjič zagledal belorusa: policijski traktor, opremljen z rdečimi in modrimi utripajočimi lučmi in s policistom za volanom. Danes v Minsku traktorje v glavnem uporabljajo kot mestna vozila – z njimi odvečejo nepravilno parkirane avtomobile. **G**

Virginia Quarterly Review

zaradi ničesar drugega. V drugem času in v drugačnih razmerah bi naju KGB obdolžil vohunjenja. Kajti, kdo ve, morda je tovarna v Mozirju tajno izdelovala tanke.

Če dobro premislim, bivanje v ječi v Mozirju niti ni bilo tako zelo grozno. Spal sem več kot v vsem svojem življenju. Hrana – boršč, kruh, napol surova mesna kroglica in skleda ovsene kaše – je bila obupna in postregli so jo v mastnih plastičnih krožnikih, tako da me ni preveč motilo, da smo na dan dobili le po en obrok. Iz odvečnega kruha sem celo delal figurice. Pazniki so bili do mene nenavadno prijazni. Prinesli so mi čaj in sladkor, nov zavojček cigaret, nekoč celo vedro vroče vode. Okopal sem se nad straniščem, vodo pa sem po sebi polival s skodelico za čaj.

Edina nevšečnost je bil jutranji in večerni pregled z rožljanjem ključev in ključavnic ter s treskanjem vrat. Ko so se vrata celice odprla, sem moral izstopiti, se z obrazom obrniti proti zidu in počakati, dokler ni eden od paznikov prebrskal celice. Navadno je imel v rokah kladivo, s katerim je preverjal votla mesta v tleh. Po

nekaj minutah so mi dovolili, da sem se vrnil. Vrata so se nato za mano zaloputnila, ključ se je obrnil v ključavnici in hrup je postajal vedno šibkejši.

V ječi so bili tatovi avtomobilov, vlomilci, pijanci, prostitutke, celo morilci. In en bolgarski novinar, ki je izgubil potni list. »Izpustite Bolgara!« je eden mojih sosedov med vsakim pregledom kričal na ves glas in z žlico tolkel po rešetkah. Ob večerih so avtomobilski tatovi izmenjevali pravna mnenja o sorazmerju med cenami avtomobilov in zapornimi kaznimi. Želel sem si, da bi spoznal te pogumne duše.

**R**avno sem se privajal rutini zaporniškega življenja, ko je z bolgarskega veleposlaništva v Minsku končno prišel moj začasni potni list. Pet dni po tem, ko so me aretirali, so mi povedali, naj se pripravim za odhod. V policijskem spremstvu naj bi me deportirali iz države. Odpeljali so me v upravnikovo pisarno, kjer so mi vrnili moje stvari. Pazniki so se mi smejali in mi mahali v slovo. »Upam, da boste o nas napisali kaj